

ŐSSTEHETSÉG.

Írta: Márkus László.

Sok bajt okoznak a szavak. Van olyan szó, ami pompásan hangzik, ismeretlen, sejtelmes szellemi régiók felé lendíti a mondatot és megnyilatkozó igazságok izgalmát borzolja fel a lélekben. De az ember szereti megfogni a szavakat és fogalmi értékük szerint felhasználni gondolkodásában. Akkor aztán kisért a nagyszerű szavakról, hogy csak szavak és nem kapcsolódik velük semmi értékesíthető és értékelhető fogalom. Az ilyen szavak viharos mozgalmakat indítanak, de a lelkes roham a céltalan ürbe lendül és egy tetőpontról fáradtan és energiavesztetten hull vissza a mozdulatlan semmibe.

Pár éve kiállítást rendeztek parasztművészek képeiből és szobraiból. Ezt nevezték el az őstehetségek kiállításának s a kiállítókat őstehetségeknek. Alig volt még egy ilyen szörnyűséges szavunk, amely a meddő és eldöntetetlen vitáknak ekkora fergetegét idézte volna fel. Ezekben a vitákban mindenkinek igaza van, aszerint, hogy az alapvető szónak melyik értelmet tulajdonítjuk, tehát senkinek sincs igaza, mihelyt belátjuk, hogy a szó önmagában és ebben az alkalmazásában semmi felfogható realitást nem tartalmaz. Őstehetség valami olyan tehetséget jelent, ami a fejlődés legkezdetéből öröklődött, vagy olyat, amely őse más, később kibomlott tehetségeknek, vagy olyat, ami spontán jelentkezik, teljes készségben és eljuthat a végső konkluziókig az önmagából termelt energiák hajtó erejével, minden kívülről felvett hatástól függetlenül, mondhatni táplálkozás nélkül. Van azután egy negyedik, egy átvitt értelme annak a szónak: azt az embert jelölik vele, aki ilyesféle «őstehetség» birtokában van. Vagyis autonóm, különváló szellemi egység, kívül a kultúra hierarchiáján és munkarendszerén, próféta, akiben sugallatosan, közvetlenül az ősforrásból eredőleg kifejlődik és kiteljesedik az emberiség máig való egész kulturális készsége, Isteni csuda, amilyen a valóságos világ törvényei szerint lehetetlen.

És megindultak a viták főképpen arról, hogy lehetséges-e a lehetetlen. Mísem természetesebb, minthogy különböző utakon elérték odáig, ahol nincs tovább: olyan ember, aki mindent magától tud és intuícióval megszerezheti a kultúrák minden öröklött ismeretanyagát, olyan ember nincs a világon. De hát akkor kik ezek a népi művészek, akik kétségtelenül vannak és akiknek kétségtelenül megárt, ha öntudatosabb kultúrák a felsőbb társadalmi rendekben kialakult művészetek hatása éri őket? Jelentkezett olyan parasztművész, aki a természettel olyanféle vonatkozásban volt, hogy az nem volt rokon semmi «kulturált» művészet szemléletével. És mikor «danolni» kezdett, mintha alkalmatlan földbe ültették volna át, középszerű giccekben satnyult el. Vannak a parasztművészek közt olyanok, akiknek vérképlete egyezik az akadémiai és iskolákban kiművelt művészetekével, s ezek ha mesterek kezére jutnak, szervesen bele tudnak fejlődni a «kulturált» művészetek rend-

szerébe. De mások, éppen a «primitívség» állapotában legmarkánsabbak, a kívülről kapott hatásokra színüket veszítik és fanyar állagot teremnek. Mégis lenne tehát olyan ember, aki elzártan az emberi kultúrák termékenyítő impulzusaitól, önmagában és önmagából tudna teljes kifejező stílust teremteni? Hát ilyen ember nincs. De akkor kell lenni egy olyan kultúrának, amely azokat a «primitíveket» táplálja és ellátja energiapótlással, mert a *perpetuum mobile* a szellemi életben is abszurdum.

Mégis csak vissza kell mennünk magához a szóhoz. Őstehetség! De hiszen nincs is más, csak őstehetség. Minden tehetség, ami az emberi lélek valamely tevékenységét elindítja és újabb megismerésekhez juttatja, minden ilyen tevékeny tulajdonság ősi tulajdona az embernek. Minden tehetséget vissza lehet vezetni ősi kategóriákra, vagy talán egy legősibb indítékra, mely az ébredő öntudatban szemlélt jelenségek okait és összefüggéseit megismerni vágyó vágy, a félelmes titkokat megfejténi vágyó félelem, a mithoszokat és világképeket teremtő, a felfoghatatlant felfoghatóvá testesítő, az antropomorfizáló fantázia megmozdulásából eredhetett. Az esztétika ismeretelméleti ágazata éppen ezt az ősiséget kutatja. Az ősi kategóriát, amelyből a sokféle elkülönbözött, elrészleteződött tevékenységeket le lehet vezetni. Egészen bizonyos, hogy a legdifferenciáltabb mai művészet is egyenes ágon azzal a primitív kultusszal rokon, mely a természeti erőket érzékelhető jelképekbe testesítette és innen ágazott el az a nyugtalan alkotásvágy, mely az erőket gépekben «emberiesíti», vagy fizikai és erkölcsi törvényeket állapít meg az erők formáiban tömkelegében, hogy védekezhessenek és megszabaduljon a kiszolgáltatottság kiellen érzetétől. Minden tehetség ősi, őstehetség, ezzel tehát valami egészen külön és elzárt és az egész emberiség lelki komplexumától független képességcsoportot akkor se jelölhetnénk, ha ilyesmi lehetne és lenne a világon. De nincs «őstehetség», mint speciális valami nincs, hanem tehetség van, mely ősi tulajdona az embernek. De az ősi örökség különböző megjelenésekben öröklődik. Az ember társas lény és társaságában uralkodó csoportok uralkodnak elnyomott és kihasznált csoportok felett. Természetesen következik ebből, hogy az uralkodó rétegek nagyobb szabadságában és biztonságában az egyéniség kevesebb gátlással élheti ki magát, mint az alájuk vetett rétegekben, ahol az egyén csak a tömeg szolidaritásába menekülve védekezhetik, ahol tehát az egészben egy kollektív lélek hagyományai és erői élnek ki magukat. A fejlődés folyamán alakulnak uralkodó kultúrák, amelyekben az ősi tehetség egyéniségeket választ ki a tömegeből, és népi kultúrák, amelyekben az ősi tehetség a közös hagyományok mentől teljesebb kifejezésére készíti az egyéniséget. Vannak individuális uralkodó kultúrák és kollektív népi kultúrák. És ez a különbség, — nem elválasztó, csak formai különbség a népi művészetek és a polgári, vagy arisztokratikus művészetek között. Egyik sem «primitív», mert mindegyik egy fejlődés legmagasabb állapotából következik és mindegyik «kulturált», mert egy kultúra legteljesebb kifejezője. A népi művész is «tanul», de lelki alkatánál fogva nem tanulhat az egyéni átélések mestereitől, hanem feldolgozhatja magában a hagyományos formák roppant impulzusait. A népi művész nem honosítható át — polgári mű-

vészben, s attól csak a maga kultúrája közvetítésével kaphat új tanításokat, amint a polgári művész sem «tanulhat» népiességet, csak a népiségen át eljuthat a maga egyéniségének kollektív eredetéhez, ráeszmélhet tehetségének ősi vonatkozásaira. A népi művész egy fajtának, vagy fajtákból keveredett nemzeti egységnek szemléletét, szokásait, erkölcsi hagyományait, adottságait és azokat a szerzeményeit fejezi ki, amelyeket a másik kultúrával érintkezve maga a nép és nem az egyén sajátít el. A nép tanul a többi rendekből, a népben ütköznek ki más kultúrák hatásai, a népi művészet old fel magában városi és «úri» formákat és a népi művész népi művészettől és nem különvált egyéniségektől tanul és nem tanulásban kultiválódik, hanem bensőséges kollektív együttélésben, közvetlenül tanulni az úrtól azt jelenti a népi művészre nézve, mint amit a matyóművészet «iparművészeti» irányítása eredményezett és a «városi» művész egyéniség, ha nem átéli, hanem «tanulja» a népiességet valóban primitívségbe, a népszínmű kezdetlegességébe fejlődik vissza.

Az egyéniség lehet öncélú, a kollektívizmus soha. A népi kultúra nem válik el a mindennapi élet gyakorlati jelenségeitől és azoknak formáihoz kapcsolj a szemléletét. A népi művészet a használati tárgyak, a közönségesen ismétlődő élmények, az anyagi célszerűség szerint igazodó tevékenységek prózáját tölti el szépséggel és általában nem jut olyan elvontságokhoz, mint a «nagy» művészet, mely a metafizika szellemi köreivel érintkezik. Valahogy át kellene éreznünk a népi művészet alapvető különbözőségét, hogy a valóságos csodára eszméljünk, mely az «őstehetségek» kiállításain néha kibontakozik. Mert csoda, vagy legalább is titok az a jelenség, hogy a népművészet mégis eljut néha az absztrakt művészethez és ez a lélek, mely a közös hagyományok kultuszára, a népi élet célszerűségére van beállítva, egyszerre csak képeket és szobrokat vet ki magából. Egy «nagy» művészet keletkezik a népiség legfelső kifejeződéseként, amely azonban nem lesz egyéni stílussá, hanem mindig a kollektív népiesség kivételesen magas hullámverése. Valahogy meg kellene már alkotni a népi művészet esztétikáját, amely nem azonos az uralkodó művészetekével, de amely nélkül nem érthetjük meg, s a «kulturált» művészetek esztétikája szerint pláne nem érthetjük meg a parasztművészet kvalitásait soha. Nem választhatjuk ki azt, aki lelki alkatánál fogva nem paraszti művész, bár paraszti sorban született, s akit áttehetünk baj nélkül «tanulni» a másik kultúrába, s nem befolyásolhatjuk a vérbeli parasztművész fejlődését, mert egyelőre ő többet tud nálunk, ő igenis sokat tanul a szoros együttélés és az élő hagyományok iskolájában. Pedig ezen érdemes lenne vitatkozni, de hát most egyéb gondjaink vannak. Arra azonban mégis ráérnénk, hogy örüljünk a magyar «őstehetség» teremő erejének, annak, hogy a magyar népi lélek veti fel hullámain legközelebb a tisztán szellemi régiókhoz, hogy íme, a magyarság produkálja a legtöbb népi pikort és szobrászt, amiből az következik, hogy a magyar népi kultúra mindenképp a leggazdagabb. Erről lehetne egyet-mást beszélni és akkor elég volna az a szómennyiség, amit felhasználunk, vitatkozván a szóról, amely nem jelent semmit és értelmezvén az «őstehetséget», aminek ebben elvész minden értelme.